

بررسی عوامل مؤثر همگرایی ایران و عمان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۰۳/۱۰	مهدی نطق پور نوری ^۱
تاریخ تأیید مقاله: ۱۳۹۵/۰۵/۲۳	محمد رضا پشارتی ^۲
صفحات مقاله: ۶۳ - ۸۱	احسان رفیعی ^۳

چکیده:

شواهد و قرائن مستند تاریخی نشانگر این است که در حوزه استراتژیک همواره یک شریک راهبردی داشته‌ایم. عمان بی‌تردید نزدیک‌ترین همسایه جنوبی ایران در آب‌های خلیج فارس به‌شمار می‌رود که دارای ریشه‌های فرهنگی و مذهبی مشترک با سرزمین ایران است؛ برای تبیین و اجرای سیاست‌های مناسب در ارتباط با عمان برای کسب حداکثری منافع تا حد امکان بالا بردن ضریب امنیت، ضرورت بررسی عوامل همگرایی بین ایران و عمان را ایجاب می‌کند. پرسش اصلی نوشتار این است که عوامل همگرایی ایران و عمان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چه تأثیری دارد. در این راستا پژوهشگر ضمن پاسخ به این پرسش با روش توصیفی - تحلیلی و به صورت کاربردی و با مطالعات نظری و محیط‌شناسی کشور و پس از گرفتن نظر خبرگان به این نتیجه می‌رسد که عوامل اسلام، شیعیان، پیوستگی جغرافیایی، وابستگی به صادرات نفت و خلیج فارس به عنوان مهمترین عناصر همگرایی روابط ایران و عمان و موجبات تقویت امنیت ملی جمهوری اسلامی را فراهم آورده است. بر این اساس پیشنهادهایی را به منظور بهره‌برداری علاقه‌مندان به مسائل در زمینه روابط ایران و عمان مطرح می‌سازد.

* * * * *

کلید واژه‌ها

ایران و عمان، عوامل همگرایی ایران و عمان، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، امنیت ملی جمهوری

اسلامی ایران.

۱ - عضو هیئت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۲ - پژوهشگر دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۳ - دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات دفاعی استراتژیک

مقدمه

به لحاظ تاریخی، عمان از سال ۱۹۳۲، که با سلطنت سلطان سعید بن تیمور مقارن بود تا روی کار آمدن قابوس در ۱۹۷۰ به دلیل دیدگاه‌های متحجرانه پدرش، دورانی از رکود را در همه زمینه‌ها از جمله سیاست خارجی گذراند. سلطان قابوس، که در ۱۹۷۰ و پس از سرنگون ساختن پدرش از طریق کودتا و حمایت بریتانیا به قدرت رسید، کمک کرد تا عمان را که در رده فقیرترین کشورهای جهان بود، یکی از باثبات‌ترین و کارآمدترین دولتهای خاورمیانه شود. شورش‌های دهه ۱۹۷۰ استان ظفار، که از پیامدهای جنگ سرد بود و با تحریک و حمایت‌های جمهوری دموکراتیک خلق یمن جنوبی و شوروی سابق روی داد در نهایت با مداخله شاه ایران مهار شد که تجربه‌ای بود تا به واقع‌گرایی سیاسی قابوس بیفزاید. شاید از آن پس بود که وی برای همیشه اهمیت همسایه بزرگ و تاریخی خود را دریافت تا بعدها در دهه ۱۹۸۰، که بحران سراسر خلیج فارس را فرا گرفته بود، سلطان قابوس اهمیت ایران را فراموش نکرد و بر راهبردهای ثابت روابط با همسایگان پافشاری نشان داد. عمان بعد از پایان یافتن جنگ ایران و عراق، سیاست آشتی‌جویانه‌ای را در رابطه با ایران در پیش گرفت. وزیر امور خارجه وقت در ۱۹۸۹ چند بار از عمان دیدن کرد و کمیسیون مشترک اقتصادی بین دو کشور نیز شکل گرفت. در اوت ۲۰۱۰ عمان و ایران پیمان امنیتی امضا کردند و اخیراً نیز میدان نفتی «هنگام» را در خلیج فارس به ارزش تخمینی ۴۵۰ میلیون دلار توسعه داده‌اند؛ البته نمی‌توان گفت روابط تهران و مسقط به طور کلی بدون مشکل است و رابطه‌ای تمام عیار به‌شمار می‌رود؛ برای مثال نیروی دریایی عمان در مانورهای نظامی ایران شرکت نمی‌کند در حالی که در مانورهای نظامی سازمان کشورهای همکاری خلیج فارس، امریکا، هند و پاکستان حضور دارد. عمان شریک نظامی ایالات متحده به‌شمار می‌رود و از سالهای ۱۹۸۰، مجوز دسترسی ارتش امریکا به بندرها و پایگاه‌های هوایی خود را داده است. عمان تمایل خود را به مشارکت در طرح سپر دفاع موشکی امریکا نشان داده که در واقع هدف آن ایجاد ایمنی در مقابل تهدید ایران برای کشورهای منطقه است.

از نظر عمان درگیری نظامی بین امریکا و ایران، خطر ژئوپولیتیکی و اقتصادی بزرگی دارد و برای کاهش این خطر، دولت عمان به عنوان پلی بین تهران و غرب عمل کرده است؛ به همین دلیل است که پادشاهی عمان برخلاف عربستان و برخی کشورهای شورای همکاری، که مایلند ایران جایگاه خود را در منطقه از دست دهد، مایل نیست که جمهوری اسلامی ایران مورد حمله نظامی قرار گیرد و تلاش می‌کند از راه هم‌افزایی به نوعی ظرفیت ایران را در منطقه افزایش دهد.

بیان مسئله

منطقه خلیج فارس و دریای عمان یکی از مناطق ژئوپلیتیک متمایز و مهم در سیاست جهانی، تأثیرات ژرف و تعیین‌کننده‌ای بر محیط سیاسی و مناسبات منطقه‌ای و جهانی داشته است. تکوین این منطقه علاوه بر ایجاد فرصتهای فراوان در ابعاد مختلف سیاسی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، نظامی و زیست محیطی برای جمهوری اسلامی ایران با چالشها و تهدیدهای عمده‌ای نیز همراه بوده است. ناآرامیهای داخلی، اعتراض مردم مسلمان به رژیمهای حاکم خود، دو جنگ مهم منطقه، اختلافات مرزی و مداخله در امور داخلی یکدیگر و مداخله قدرتهای فرامنطقه‌ای، همه و همه بیانگر معضل امنیت در این منطقه مهم است. منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا، بسیار پیچیده و مهم است که هر یک از بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای منافع خود را در آن دنبال می‌کنند و دنبال کردن منافع متفاوت و متضاد باعث تنش و درگیری در آن شده است. امروزه منابع تعارضی بین ایران و کشورهای این منطقه از جمله کشور عمان وجود دارد که می‌توان به اختلاف دیدگاه نسبت به مداخله‌گران برون منطقه‌ای و نیاز چتر حمایتی قدرتهای فرامنطقه‌ای در تمامی ابعاد به لحاظ ظرفیت محدود عمان در توان سیاسی و قدرت نظامی این کشور اشاره کرد.

ژئوپلیتیک تنگه هرمز یکی از عوامل مؤثر و پایدار در روابط ایران و عمان است. ایران و عمان به ترتیب در بخش شمالی و جنوبی تنگه هرمز واقع شده‌اند. این امر با وجود تحولات منطقه‌ای و جهانی، دو کشور را به داشتن روابط حسنه با یکدیگر ملزم کرده است به‌گونه‌ای که

رابطه تنگاتنگی میان حفظ امنیت تنگه هرمز و امنیت خود قائل هستند. این مسئله انگیزه دو کشور را به داشتن روابط نزدیک و دوستانه تشدید می‌کند. تهران و مسقط به این واقعیت آگاه هستند که هرچه تغییر کند، عامل جغرافیایی تغییر نمی‌کند. نزدیکی جغرافیایی ایران و عمان در تنگه هرمز، دورافتادگی جغرافیایی عمان از جهان عرب و اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی تنگه هرمز، ایران و عمان را به داشتن روابط حسنه با یکدیگر ملزم کرده است. بر همین اساس و با اینکه عمان همواره با امریکا روابط نزدیکی داشته، این امر در روابط دوستانه ایران با این کشور تأثیری نداشته است. در واقع رویکرد متفاوت مسقط در شورای همکاری نسبت به تهران نقش ضربه‌گیری داشته و به‌طور مؤثری نفوذ ریاض را بر کشورهای کوچک عضو شورا به منظور همگرایی تام کاهش داده و تلاشهای غرب را برای منزوی کردن تهران تضعیف کرده است.

اکنون باید دید که به‌رغم متغیرهای نزدیک‌کننده مهمی چون اسلام، پیوستگی جغرافیایی، وضعیت ژئوپلیتیک منطقه، هم‌سطح بودن استاندارهای زندگی، نفت، نیاز جدی به ثبات در منطقه و... علت‌های اصلی معضل امنیتی در این منطقه چیست و بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چه تأثیری دارد. در این تحقیق بر آنیم که عوامل مهم و مؤثر در همگرایی ایران و عمان را مورد بررسی و مذاقه قرار دهیم و چگونگی تأثیر آن را بر امنیت سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ایران واکاوی کنیم.

اهمیت و ضرورت پژوهش

- ۱ - به لحاظ وجود پیوندهای همگرا بین جمهوری اسلامی ایران و عمان چنین به نظر می‌رسد که باید همگرایی و همبستگی بین دو کشور روز به روز بیشتر شود.
- ۲ - جایگاه و نقش دو کشور جمهوری اسلامی ایران و عمان در تصمیمات منطقه‌ای و بین‌المللی، ایجاب می‌کند که به بررسی پیوندهای همگرایی عمیق میان دو کشور پرداخته شود.
- ۳ - شناخت عمان با توجه به اینکه کشورهای حوزه خلیج فارس در کانون توجه کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قرار گرفته‌اند.

۴ - شناسایی آثار و پیامدهای حضور کشورهای فرا منطقه‌ای در خلیج فارس که مستقیم یا غیر مستقیم بر سیاست خارجی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به عنوان همسایه عمان اثرگذار بوده است.

۵ - ارائه راهکارهایی به منظور رویارویی با تأثیرات ناگوار ناشی از مداخله کشورهای فرامنطقه‌ای در کشورهای حوزه جنوبی خلیج فارس بر ایران ضرورت دارد.

پرسش اصلی پژوهش

عوامل مؤثر همگرایی ایران و عمان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چه تأثیری دارد؟

پرسش های فرعی پژوهش

- ۱ - همگرایی ایران و عمان بر امنیت سیاسی ایران چه تأثیری دارد؟
- ۲ - همگرایی ایران و عمان بر امنیت فرهنگی ایران چه تأثیری دارد؟
- ۳ - همگرایی ایران و عمان بر امنیت اقتصادی ایران چه تأثیری دارد؟

نوع و روش پژوهش

این پژوهش، کاربردی است. تحقیقات کاربردی، پژوهشهایی است که نظریه‌ها، قانونمندیها، اصول و فئونی را که در پژوهشهای پایه تدوین می‌شود برای حل مسائل اجرایی و واقعی به کار می‌گیرد. (غالباً در تحقیقات کاربردی، اصول علمی تحقیقات پایه، مبنای کاربردی شدن قرار می‌گیرد.) این تحقیقات بر یافتن راه حل مسائل فوری با ماهیت عملی متمرکز می‌شود و بنابراین، پژوهشها جنبه عملی دارد (نتایج این تحقیق عینی و مشخص است.) و معمولاً پژوهشگران در کاربرد نتایج دخیل هستند. پژوهش بر روش توصیفی - تحلیلی مبتنی، و روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات نیز بر مبنای روش کتابخانه‌ای است. پس از گردآوری و طبقه‌بندی اطلاعات، تجزیه و تحلیل آنها به طور عمده از طریق توصیف و تحلیل مبتنی بر تفکر، منطقی و استدلال صورت گرفته است؛ ضمن اینکه نگارنده در پژوهش سعی کرده است

تا بی هیچ دخالت شخصی و یا استنتاج ذهنی پژوهش را به فرجامی علمی برساند و نتایج عینی به دست دهد.

ادبیات و مبانی نظری پژوهش

همگرایی

همگرایی در برابر واگرایی مطرح می‌شود و عبارت است از: فرایندی که دولتها یا واحدهای سیاسی جدا از هم، داوطلبانه و آگاهانه از قسمتی از اقتدار خود و اعمال آن، به منظور دستیابی به اهداف مشترکشان صرف نظر می‌کنند (عزتی، ۱۳۶۸: ۲۵).

یکی از مسائل مطرح درباره همگرایی، حاکمیت و به اصطلاح جنبه‌های نامرئی حقوقی در زمینه واحدهای سیاسی است؛ یعنی در چه وضعیتی می‌توان دولتها را در یک گروه‌بندی منطقه‌ای مثلاً در چارچوب اتحادیه‌ها یا سازمانهای منطقه‌ای جای داد بدون اینکه هویت این واحدهای سیاسی دستخوش دگرگونی شود. پس از جنگ جهانی اول و پس از قرارداد «ورسای»، طرفداران حکومت جهانی نیز نارضایتی خود را نسبت به وجود دولتهای مستقل و جدا از هم و حاکمیت‌های جداگانه ابراز، و در درون آن و رنگ و بوی ملی‌گرایی و مناقشات را احساس می‌کنند. در ادامه این روند است که بعد از جنگ جهانی دوم نیز تعداد واحدهای سیاسی جدا منشأ مناقشات منطقه‌ای و جهانی تشخیص داده، و سعی بر این می‌شود که سازمانهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نیز ایجاد شود تا جایگزین دولتهای ملی گردند (طیبیان، ۱۳۶۲: ۹۵).

قرآن کریم بدون تردید کلام خداوند و وحی الهی است که توسط پیامبر اکرم (ص) برای هدایت انسان و قرار دادن انسانها و جوامع بشری در مسیر فطرت و توحید، که مسیر وحدت و یگانگی است به جهانیان عرضه شده است.

توحید و یگانگی خداوند، نظم واحد و هماهنگی و پیوستگی اجزای جهان آفرینش را نیز به دنبال دارد و بر عالم آفرینش بر مبنای قوانین و سنتهای الهی، وحدت و انسجام اعجاب‌انگیزی حکمفرماست که با دقیقترین محاسبات ریاضی و رایانه‌ای مطابقت دارد؛ اما در

عین حال شاهد پاره‌ای از اختلافات طبیعی و وجودی در عالم آفرینش و موجودات عالم هستیم که این امر از نظر عقلی و فلسفی به سلسله مراتب وجود در نهایت بر اساس عدل الهی به فلسفه و هدف آفرینش موجودات بر می‌گردد و به‌رغم این همه کثرت و تنوع، وحدت و یگانگی بر جهان حاکم است؛ لذا می‌توان گفت در عالم خلقت و در تکوین، اختلاف و تفاوت وجود دارد که فراتر از سلب و ایجاب و امری طبیعی و تکوینی است (سبحانی فر، ۱۳۸۴: ۴۵).

بعضی از آیات شریف قرآن با اشاره به همین فراوانی و گونه‌گونی و اختلاف و تفاوت و فلسفه آن، آنها را قابل نکوهش و ملاک و معیار ارزش و برتری و فضیلت و اموری اصیل و مستقل نمی‌شناسد؛ از جمله در آیه ۱۳ سوره حجرات می‌خوانیم: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ: ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ای و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید؛ (اینها) ملاک امتیاز، نیست. گرامیترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست؛ خداوند دانا و آگاه است!

وحدت از دیدگاه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

امروز وظایف مربوط به جامعه و امت اسلامی به یکایک مسلمانان جهان متوجه است. امروز دنیای اسلام بیشتر از همیشه به همگرایی و نزدیکی، احساس نیاز می‌کند. علت این است که دشمنان اسلام و نظام اسلامی و امت اسلامی چنگ و دندان نشان داده است؛ نه فقط به یک کشور و یک جامعه و جمعی از مسلمانان، بلکه به امت اسلامی (بیانات در خطبه‌های نماز عید فطر، ۸۱/۹/۱۵).

تعاریف امنیت ملی

امنیت ملی از دو واژه مستقل «امنیت» و «ملی» تشکیل شده است. ضروری است ابتدا درک روشنی از هر یک از دو واژه به صورت مستقل به دست آید.

از امنیت ملی به عنوان واژه‌ای پیچیده و عمیق، برداشتها و تعاریف گوناگونی می‌شود. در فرهنگ عمید از امنیت به ایمنی، آرامش و آسودگی تعبیر شده است (عمید، ۱۳۶۰: ۲۵۷).

برخی نویسندگان، امنیت را به معنی نبود تهدید نظامی گرفته‌اند. برخی بر محافظت از کشور در برابر حمله نظامی یا اقدامات واژگون‌سازی از خارج تأکید می‌کنند. یکی از تعاریف این مفهوم، تعریف نوین آن است که بنا بر آن، امنیت: «توانایی کشور در دفع تهدیدهای خارجی علیه حیات سیاسی یا منافع ملی خود است.» در این تعاریف بر جنبه نظامی امنیت تأکید شده است. کوشش دولتها برای افزایش قدرت نظامی و تسلیحاتی معطوف به همین معنا است. افزایش توان نظامی موجب می‌شود که تهدیدهای خارجی نتواند کشور را از پی گرفتن منظور خود، که همانا حفظ حیات و پیشبرد منافع ملی است، باز دارد (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶: ۴۷).

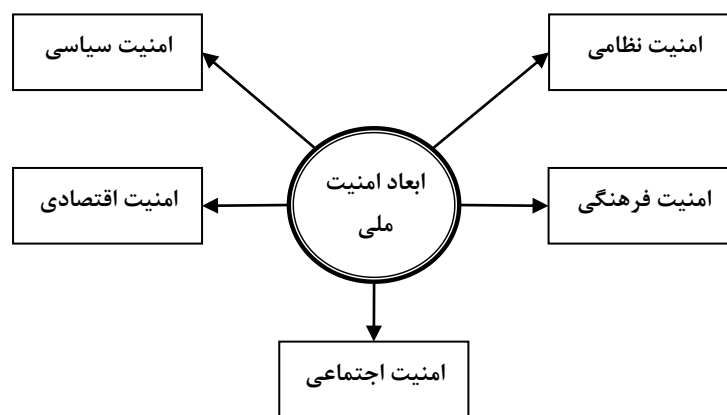
ارتباط امنیت با قدرت ملی

در گذشته در مورد ارتباط امنیت با قدرت ملی چنین باوری وجود داشت که با افزایش قدرت نظامی امنیت نیز افزایش پیدا می‌کند و یا تعداد نیروها و تجهیزات نظامی بیانگر قدرت و امنیت هر کشور است؛ اما هم‌اکنون باورها دگرگون شده است و باید خاطر نشان کرد امنیت ملی فرایندی یکجانبه نیست که بتوان تنها با افزایش قدرت نظامی آن را افزایش داد بلکه، مفهومی گسترده و همه‌جانبه دارد (صفوی، ۱۳۷۵: ۱۴).

حفظ امنیت ملی هر واحد سیاسی از راه افزایش قدرت ملی و ایجاد توازن عوامل تشکیل‌دهنده آن میسر است و افزایش یکی از این عوامل اگر با افزایش در عوامل دیگر متناسب نباشد، می‌تواند موجب تهدیدی در امنیت ملی شود. در همین راستا امروزه حفظ امنیت ملی جنبه فرامرزی به خود گرفته است؛ به عبارت دیگر تنها درون مرزی نیست. البته امنیت به وسیله قدرت نظامی نیست به‌طوری که گاهی افزایش قدرت نظامی باعث کاهش امنیت و ناامنی کور می‌شود. نمونه بسیار روشنی از این مسئله اتحاد جماهیر شوروی سابق

است به طوری که با فروپاشی شوروی بقایای آن نظام کهنه از هر جهت نیازمند ترمیم و بازسازی بود و تنها قدرت نظامی نتوانست امنیت را نگه دارد (قادری، ۱۳۸۳: ۳۶۲).

ابعاد امنیت ملی

امنیت سیاسی

یکی از مؤلفه‌های امنیت ملی امنیت سیاسی است و به مفهوم آن است که علیه آزادیهای سیاسی افراد، احزاب، ساختارهای سیاسی، فعالان سیاسی، مسئولان حکومتی و روند مطلوب و اثربخش اداره داخلی و خارجی کشور، تهدیدی وجود نداشته باشد و اداره امور مملکت نیز تنها بر اساس منافع ملی و با استفاده از روشهای قانونی و توسط حکومتی پاسخگو در عرصه‌های داخلی و خارجی صورت گیرد. بدیهی است امنیت سیاسی در هر کشوری با روند فزاینده توسعه سیاسی و رفع بحرانهای پنجگانه (هویت، مشارکت، مشروعیت، توزیع و نفوذ) آن رابطه مستقیم دارد. شاخصهای متعددی در شکل‌گیری توسعه و امنیت سیاسی هر جامعه‌ای ایفای نقش می‌کند (تهامی، ۱۳۹۰: ۱۱۶).

امنیت اقتصادی

یکی دیگر از ابعاد امنیت ملی در هر کشوری، امنیت اقتصادی است که زمانی به دست می‌آید که منابع اقتصادی در برابر تهدیدها حفظ شده؛ تولید ناخالص ملی از رشدی فزاینده و پایدار برخوردار باشد؛ عدالت اقتصادی در جامعه تحقق یابد؛ تولید سرانه ملی واقعی، پاسخگوی نیازهای افراد جامعه باشد و ارتقای کیفی و کمی زندگی آنها را تضمین کند. امنیت اقتصادی به این معنا است که افراد جامعه برای پاسخگویی به نیازهای اساسی خود در ابعاد اشتغال، معیشت، مسکن، پوشاک، آموزش، بهداشت و درمان، درآمد اقتصادی مطلوبی داشته باشند و دولت هم با برخورداری از رشد فزاینده و با دوام تولید ناخالص ملی، بتواند هزینه‌های برنامه‌های عمرانی خود را با توجه به ضرورت‌های آینده جامعه تأمین کند. به‌طور کلی امنیت اقتصادی با توسعه اقتصاد صنعتی کشور رابطه مستقیم دارد (تهامی، ۱۳۹۰: ۱۱۷).

امنیت اجتماعی

امنیت اجتماعی در هر جامعه‌ای به مفهوم وجود زمینه‌هایی است که در آن آرامش خاطر و امنیت جامعه نسبت به سلامت جسم، جان، مال، معیشت، حیثیت، آموزش، مسکن و تمامی ارزشهای مادی و معنوی همه افراد و گروه‌های اجتماعی به طور نسبی در چارچوب قوانین کشور در برابر تهدیدها تأمین شود. امنیت اجتماعی با توسعه انسانی رابطه مستقیم دارد. رسیدن به زندگی بهتر و ایجاد فضای اجتماعی مناسب در زمره اهداف توسعه انسانی است. سه‌نماگر طول عمر بر اساس امید به زندگی در آغاز تولد، سطح زندگی افراد جامعه بر اساس قدرت خرید و درآمد سرانه واقعی، میزان با سواد بزرگسالان و میزان ترکیبی ثبت نام دانش‌آموزان و دانشجویان در تمامی مقاطع تحصیلی در زمره شاخصهای اصلی توسعه در هر جامعه‌ای به‌شمار می‌رود؛ بنابراین لازمه رسیدن به توسعه انسانی، کاهش فقر انسانی، افزایش درآمد سرانه واقعی و صرف هزینه‌های اجتماعی در تمامی ابعاد مورد نیاز برای ارتقای سطح زندگی مادی و معنوی افراد جامعه - بویژه در زمینه‌های آموزش بهداشت و درمان - است (تهامی، ۱۳۹۰: ۱۱۸ و ۱۱۷).

امنیت فرهنگی

یکی از مهمترین ابعاد امنیت ملی امنیت فرهنگی است و به مفهوم آن است که از یک سو فرهنگ جامعه از مؤلفه‌های عقلانی، واقع‌بینانه، سازنده، عادلانه، پویا و منطبق با معیارهای مطلوب علمی شکل گرفته، و از سوی دیگر فرهنگ و تولیدات فرهنگی جامعه نیز ضمن در امان بودن از خطر تهدیدها از روند رشد فزاینده‌ای برخوردار باشد. عوامل فرهنگی در هر جامعه‌ای به گونه‌ای مشابه و بر اساس باورها و آداب مورد قبول افراد همان جامعه صورت می‌گیرد؛ به عنوان مثال تعیین وظایف زنان و مردان در کانونهای خانوادگی در هر جامعه‌ای به گونه‌ای مشابه و بر اساس باورها و آداب مورد قبول افراد همان جامعه صورت می‌گیرد، مجموعه باورهای افراد هر جامعه و چگونگی عمل افراد به این باورها، فرهنگ جامعه را تشکیل می‌دهد. فرهنگ هر جامعه‌ای، نوع نگرش و تفکر آن جامعه به جهان هستی و ابعاد مختلف زندگی انسان است؛ به عبارت دیگر فرهنگ هر جامعه‌ای تمامی ابعاد معنوی و مادی افراد جامعه را در بر می‌گیرد (تهامی، ۱۳۹۰: ۱۱۸).

امنیت نظامی

به‌رغم تاریخ طولانی این بعد از مسئله، تفکرات جدیدی در حال حاضر در زمینه موضوعات دفاع ملی، منطقه‌ای و جهانی مطرح شده است؛ لذا جامعترین تعریف امنیت نظامی، میزان توان نیروهای مسلح هر کشور برای حفاظت از حکومت و مردم در مقابل تهدیدات قهرآمیز است (رابرت ماندل، ۱۳۷۹: ۸۷).

بررسی عوامل ژئوپلیتیکی کنونی در روابط ایران و عمان

در تحلیل ژئوپلیتیک روابط ایران و عمان بر مبنای نظریه اندرسون، یافته‌های تحقیق بیانگر این است که مردم ایران و عمان از دیرباز با یکدیگر ارتباط و تعامل داشته‌اند و نزدیکی جغرافیایی، عامل مهمی در تعاملات مستمر مردم دو سرزمین بوده است. در پرتوی این تعامل و همزیستی طولانی، نوعی «دوستی تاریخی» شکل گرفته که تأثیر آن بر شاکله روابط دو ملت، واقعیتی انکارناپذیر است.

در تحلیل ژئوپلیتیکی عمان باید گفت این کشور به دلیل مؤلفه‌های زیر در سیاست خارجی و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران نقش مهمی دارد:

الف - قرار گرفتن در گذرگاه راهبردی هرمز

ب - تحت تأثیر بودن از منابع انرژی حوزه غنی خلیج فارس

ج - قرار گرفتن در مسیر آبراه‌های حمل و نقل انرژی و کالاهای تبدیلی آسیا - اروپا و ایفای نقش ارتباطی بین این مناطق

د - مورد توجه اهداف راهبردی قدرتهای بزرگ از جمله ایالات متحده آمریکا

ه - داشتن اهمیت راهبردی به دلیل قرار گرفتن در کرانه غربی اقیانوس هند

و - اتخاذ سیاست خارجی پویا و مسالمت‌آمیز در مورد کشورهای همسایه بویژه

جمهوری اسلامی ایران

ز - روابط نیکو با جمهوری اسلامی ایران

ک - اتخاذ سیاست خارجی میانجی‌گرانه بین ایران و کشورهای خارجی در پرونده‌های

مهم منطقه‌ای

ل - مورد اطمینان بودن فعالیتهای این کشور از سوی ایران و کشورهای غربی در زمینه

فعالتهای میانجی‌گرانه و دوستانه این کشور (<http://islamtimes.org>).

روابط عمان با جمهوری اسلامی ایران

روابط سیاسی

نقش مؤثر عمان در تعدیل مواضع شورای همکاری خلیج فارس در زمینه جنگ تحمیلی

در زمان ریاست دوره‌ای عمان بر اجلاس پنجم شورا در سال ۱۹۸۵ (۱۳۶۴) در مسقط سرآغاز

دوران بازسازی روابط دو کشور به شمار می‌آید. در این اجلاس، لحن ملایم سلطان قابوس در

نطق افتتاحیه و مفاد نسبتاً متعادل قطعنامه پایانی اجلاس مبنی بر درخواست همکاری از ایران

و عراق برای پایان دادن به جنگ و همچنین ابراز تمایل شورا برای نزدیکی به جمهوری

اسلامی ایران حائز اهمیت بود. از آن زمان، عمان با اتخاذ سیاست بیطرفی و در عین حال پیروی از سیاست پایان دادن به جنگ، زمینه بازسازی روابط دوجانبه را آسان ساخت. پس از این اجلاس، آقای بن‌علوی وزیر مشاور در امور خارجه عمان برای وزیر امور خارجه وقت جمهوری اسلامی ایران نامه‌ای فرستاد. «کمیته مشترک سیاسی» به عنوان مهمترین سازوکار فعال در عرصه روابط دوجانبه، وظیفه تنظیم خطوط کلی توسعه روابط در زمینه‌های مختلف و تبادل نظر در مورد آخرین تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی را بر عهده دارد. این کمیته اولین نشست نیمسالانه خود را در اوت ۱۹۸۹ (۱۳۶۸) در مسقط برگزار کرد. هجدهمین اجلاس کمیته سیاسی اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۸۸ در تهران برگزار شد. هم‌چنین یازدهمین کمیته فنی مشترک بین دو کشور نیز مهرماه ۱۳۹۰ در تهران برگزار شد. دیدار آقای احمدی نژاد رئیس جمهور وقت در اردیبهشت ماه ۱۳۸۵، دیدار آقای علی لاریجانی رئیس مجلس شورای اسلامی در اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۸۸ و دیدار آقای صالحی وزیر محترم امور خارجه در تیرماه ۱۳۹۰، هم‌چنین دو دوره دیدار سلطان قابوس در مردادماه ۱۳۸۸ و در شهریورماه ۱۳۹۲، دیدار رؤسای مجالس دو کشور، دیدار وزیران خارجه، دفاع و اطلاع‌رسانی عمان طی سال ۱۳۹۲، دیدار رئیس جمهور اسلامی ایران در بهمن ۱۳۹۵ مهمترین دیدارهای مقامات عالی‌رتبه سلطنت عمان از کشورمان طی سالهای اخیر بوده است.

روابط فرهنگی

اشتراکات فرهنگی دو ملت و بویژه همانندیهای فراوان فرهنگ عامه مناطق همجوار دو کشور، نشاندهنده این است که جریان تبادل فرهنگی میان مردم ایران و عمان، عمقی تاریخی دارد؛ علاوه بر آن، اعتقاد دو ملت به آیین آسمانی اسلام، موجبات جاودانگی پیوندهای فرهنگی آنها را فراهم ساخته است. غنای تاریخی روابط فرهنگی، توسعه آن را در عصر کنونی آسان کرده است. در سه دهه قبل شاهد جهش در گسترش این روابط هستیم.

روابط اقتصادی

اگرچه روابط اقتصادی میان جمهوری اسلامی ایران و سلطنت عمان، رشد و توسعه متوازن با روابط سیاسی ندارد با امضای برخی اسناد مهم میان دو کشور بسترهای لازم به منظور بهره‌برداری از ظرفیتهای موجود به منظور ارتقای سطح همکاریهای اقتصادی فراهم شده است. این اسناد عبارت است از:

موافقتنامه بازرگانی، موافقتنامه تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری متقابل، موافقتنامه پرهیز از گرفتن مالیات مضاعف، موافقتنامه کشتیرانی بازرگانی، موافقتنامه همکاری حمل و نقل هوایی و موافقتنامه بین‌المللی تأسیس کریدور بین‌المللی ترانزیت کالا و مسافر (که در اردیبهشت ۱۳۹۰ بین پنج کشور ایران، عمان، ازبکستان، ترکمنستان و قطر) به امضا رسیده است و یادداشت تفاهمهای متعدد در زمینه‌های همکاری بین اتاقهای بازرگانی دو کشور، مبادله اطلاعات فناوری، گردشگری و همکاری در زمینه منابع آب، به‌علاوه تشکیل کمیته‌های تخصصی در حوزه‌های نفت و گاز، همکاریهای علمی، امنیتی و سیاسی، گردشگری و کمیته پیگیری اجلاسهای کمیسیون مشترک بین دو کشور حاکی از وجود اراده قاطع مقامات عالی دو دولت برای گسترش روابط در ابعاد مختلف است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

بی‌شک جمهوری اسلامی ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی و در اختیار داشتن ظرفیتهای بالقوه اقتصادی و همچنین اشتراکات فرهنگی و دینی با عمان، می‌تواند در رشد و توسعه اقتصادی عمان نقش برجسته‌ای ایفا کند. در حال حاضر با وجود تمام تلاشها، روابط اقتصادی دو کشور به سطح مطلوب خود نرسیده است. شاید بتوان دلیل این امر را در راهبرد کلان و طولانی مدت جمهوری اسلامی ایران برای حضور در بازارهای اقتصادی عمان و همچنین وجود سامانه کند بانکی در کشور عمان دانست. گذشته از این دو مسئله، نمی‌توان حضور بازیگران رقیب ایران را در بازارهای اقتصادی عمان نادیده گرفت. امروز ایالات متحده آمریکا، اسرائیل و ترکیه رقابت شدیدی را با جمهوری اسلامی ایران در راه دستیابی به

بازارهای اقتصادی عمان آغاز کرده‌اند. مسئله بعدی این است که در حال حاضر حضور شرکتهای ایرانی در عمان بر مبنای راهبرد واحدی صورت نمی‌گیرد. هر سازمانی به‌طور مستقل و از راه‌های غیر رسمی به فعالیت خود در عمان ادامه می‌دهد. در حال حاضر، عمده توجه جمهوری اسلامی ایران در راستای توسعه روابط اقتصادی با عمان را می‌توان در چند زمینه بیان کرد:

- ۱- بازسازی و ساخت کارخانه‌های برق و تولید انرژی
- ۲- بازسازی و ساخت شبکه‌های انتقال انرژی نفت و گاز
- ۳- بازسازی و ساخت شبکه‌های انتقال و توسعه منابع آبی
- ۴- بازسازی و ساخت شبکه‌های حمل و نقل جاده‌ای و راه آهن
- ۵- بازسازی و ساخت پالایشگاه‌های نفت، گازوئیل و پتروشیمی
- ۶- ساخت کارخانه‌های سیمان و مواد ساختمانی.

امروزه در دنیا وقتی می‌خواهند در جهت گسترش فرهنگ و ایدئولوژی اقدامی انجام دهند، سعی می‌کنند ترکیب و تلفیقی بین ویژگیهای خصوصی و پدیده‌های عینی فراهم آورند؛ به این ترتیب می‌توانند برای افزایش میزان توجه خود و گسترش روابط متقابل، توجیهی منطقی داشته باشند. در کشورهای جنوب غربی آسیا اگر بخواهیم برای این دو عامل، معیار و میزانی در جهت تحکیم، توسعه و گسترش پیوندهای فرهنگی بین ایران و کشورهای منطقه برقرار کنیم، بعد از عراق، کشور عمان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. حیات فرهنگی هر ملت باید حتی الامکان از نفوذ جنبه‌های منفی فرهنگهای مهاجم مصون باشد؛ اما این مصونیت از طریق ممنوعیت، محدودیت و سانسور فراهم نمی‌شود، بلکه از طریق خلق، تولید و مبادله فرهنگ به دست می‌آید. حفظ فرهنگ ملی توسط هر یک از ملتها به تنهایی امکانپذیر است؛ اما از بسیاری جهات به دلیل پراکندگی منابع فرهنگی در سطح منطقه و جهان این کار مستلزم همکاری با کسانی است که دو کشور را به دلیل همانندیهای فراوان و بی‌شمار فرهنگی به منظور اتخاذ راهبردی مشترک نزدیک می‌کنند. اصولاً جهانی بودن مکتب اسلام و مسئولیت

مسلمانان در برابر یکدیگر، ضرورت همگرایی را بخوبی روشن می‌سازد. در اصل یازدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز با استناد به آیه شریف «ان هذه امتکم امه واحده و انا ربکم فاعبدون»، اصل وحدت بین مسلمانان را به عنوان فوریت در سیاست خارجی تصریح، و بیان می‌کند: دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است سیاست کلی خود را بر پایه ائتلاف و اتحاد ملت‌های اسلامی قرار دهد و کوششی پیگیر به عمل آورد تا وحدت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام را تحقق بخشد. آنچه مسلم است اسلام به عنوان عامل قوی همگرایی نه تنها مسلمانان را به همگرایی و وحدت دعوت می‌کند بلکه دیگر ادیان و اهل کتاب را نیز به مشارکت و همگرایی و دوستی دعوت می‌کند.

جمهوری اسلامی ایران برای اثبات توان تأثیرگذاری خود در تحولات منطقه و پذیرفته شدن از جانب قدرتهای منطقه‌ای و بین‌المللی ناگزیر به حل مسائل و مشکلات منطقه است و به نظر می‌رسد توانسته است به اهداف مورد نظر خود برسد و لذا تلاش کرده است که با همسایگانش بویژه کشور عمان ارتباط بسیار خوبی برقرار کند و این همسایه جنوبی در این فضای تهدیدآمیز قرار نگیرد:

الف - دو کشور ایران و عمان از رابطه‌ای همراه با احترام متقابل برخوردار هستند و مناسبات فی‌مابین برخلاف روابط با دیگر کشورهای منطقه، فراز و فرودهای متعدد و تکاندهنده نداشته است.

ب - مقامات عمانی معتقدند، روابط نزدیک با ایران تجلی واقعگرایی است و ایران را همسایه‌ای بزرگ می‌دانند.

ج - عمان در طول دو دهه گذشته هیچ‌گاه به دنبال ایجاد حاشیه‌سازیهایی تبلیغاتی و یا برجسته‌سازی اختلافات با ایران نبوده و همواره تلاش کرده است مناسبات خود را با تهران به دور از فضای تبلیغاتی مدیریت کند.

د - عمان ارتقای قدرت ایران و برقراری روابط با تهران را به عنوان وزنه تعادل در برابر ریاض (با توجه به حساسیت و نگرانی مسقط از توسعه وهابیت توسط عربستان) می‌نگرد.

هـ - مناسبات دفاعی - نظامی میان دو کشور در میان دیگر حلقه‌های همکاری از اهمیت، منزلت و جایگاه ویژه و معناداری برخوردار است و همواره در رأس هرم این همکاریها قرار دارد.

و - روابط ایران و عمان الگوی رابطه منطقه‌ای به شمار می‌رود.

نتیجه‌گیری

پادشاهی عمان به موضعگیری نسبت به آینده همگرایی در چارچوب شورای همکاری خلیج فارس نگاه متفاوتی دارد؛ یعنی از یک سو در مسائل اقتصادی در چارچوب شورای همکاری خلیج فارس همکاری عالی کرده؛ اما از سوی دیگر در سیاستهای خارجی و اختلافات بین کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس وارد نشده و تلاش کرده است تا با برعهده گرفتن نقش چکش تعادل در شورای همکاری خلیج فارس، ایفای نقش کند؛ یعنی عمان تلاش کرده است به دور از جریانها و بحرانهای منطقه‌ای نقش ایفا کند. در این حال اکنون نیز به نظر می‌رسد با وجود اختلاف بین عربستان و قطر، این کشور خیلی مایل نیست در شورای همکاری خلیج فارس باقی بماند. این رویکرد ممکن است به ایجاد نوعی شکاف در شورای همکاری خلیج فارس منجر، و موجب تقسیم کشورها به دو بلوک مختلف شود. در این راستا مسقط تلاش می‌کند تا بیطرفی خود را در منازعات داخلی این شورا و همچنین اختلافات ایران و کشورهای عربی حفظ، و در ضمن نقشی مثبت ایفا کند. از نگاه عمان، اساس شورای همکاری خلیج فارس صرفاً به دلیل رویارویی با تأثیرات انقلاب اسلامی و هماهنگی برای رویکرد هماهنگ در مقابل جنگ عراق با ایران شکل گرفت؛ اما اکنون پادشاهی عمان مایل نیست که به دلیل بقیه کشورها از خود هزینه کند؛ لذا از نگاه مسقط، ورود مصر به اتحادیه همکاریهای خلیج فارس بسیار خطرناک است. در بعد دیگری اکنون پادشاهی عمان اختلاف چندانی با دیگر کشورها ندارد؛ اما نسبت به سیاستهای عربستان (که تلاش می‌کند سیاستهای خود را به دیگر کشورهای حوزه شورای همکاری خلیج فارس دیکته کند). خشنود نیست. این کشور بارها به دخالت آشکار عربستان در سیاستهای خارجی شورای همکاری

خلیج فارس اعتراض کرده است و اگر وضعیت به همین شکل ادامه یابد، قابل پیش‌بینی است که شورای همکاری خلیج فارس در آینده دچار شکاف، و حتی قطر به همراه پادشاهی عمان از شورای همکاری خلیج فارس خارج شود و اتحادی را با همراهی و همکاری ایران، لبنان، عراق و سوریه تشکیل دهند. در مقابل این کشورها هم بحرین، امارات، مصر، عربستان و کویت در سوی دیگر قرار گیرند. قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، ایران کمکهای زیادی به استقرار و ثبات پادشاهی عمان کرده بود و در ثبات این کشور در پنجاه سال گذشته نقش مهمی داشته است؛ لذا بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، پادشاهی عمان تلاش کرده است تا روابط خود با جمهوری اسلامی ایران را حفظ کند. در چشم‌انداز آینده، مسقط تلاش می‌کند تا بیطرفی خود را حفظ کند و ضمن رابطه با امریکا، اتحادیه اروپا، عربستان و...، سیاستهای خود را ادامه دهد و تلاش کند نقشی مثبت در حل بحرانهای منطقه‌ای ایفا کند؛ چنانکه نشست‌های ایران و کشورهای غربی در طول سالهای اخیر با مدیریت عمان، نشان می‌دهد که این پادشاهی به میانجی‌گری در روابط ایران با غرب مایل است. از طرفی تهران و مسقط به این واقعیت آگاهند که هرچه تغییر کند، عامل جغرافیایی تغییر نمی‌کند. نزدیکی جغرافیایی ایران و عمان در تنگه هرمز، دورافتادگی جغرافیایی عمان از جهان عرب و اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی تنگه هرمز ایران و عمان را به داشتن روابط حسنه با یکدیگر ملزم کرده است. بر همین اساس و با اینکه عمان همواره با امریکا روابط نزدیکی داشته، این امر در روابط دوستانه ایران با این کشور تأثیری نداشته است. در واقع رویکرد متفاوت مسقط در شورای همکاری نسبت به تهران نقش ضربه‌گیری را داشته و به‌طور مؤثری نفوذ ریاض را بر کشورهای کوچک عضو شورا به منظور همگرایی تام کاهش داده و تلاشهای غرب را برای منزوی کردن تهران تضعیف کرده است.

منابع

فارسی

- ۱ - قرآن کریم
- ۲ - قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- ۳ - اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۶۸)، امنیت در نظام سیاسی اسلام، ج دوم، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۴ - تهامی، مجتبی (۱۳۹۰)، امنیت ملی، دکترین، سیاست‌های امنیتی و دفاعی، تهران: نشر آجا.
- ۵ - رابرت ماندل (۱۳۷۹)، چهره متغیر امنیت ملی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۶ - سبجانی فر، محمدجواد (۱۳۸۱)، رساله دکتری، همگرایی و واگرایی در روابط ایران و عربستان سعودی.
- ۷ - قادری، حاتم (۱۳۸۳)، اندیشه‌های سیاسی در اسلام و ایران، تهران: انتشارات سمت.
- ۸ - دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی (۱۳۸۷)، کتاب سبز عمان، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت خارجه.

انگلیسی و وبگاه‌ها

- 1 - Ehteshami, Anoushiravan, "The Foreign Policy of Iran"; in Hinnebusch, Raymond &- Anoushiravan Ehteshami (eds); The Foreign Policies of Middle East States; Boulder: Lynne Rienner Pub. 2002. Pp. 311-34.
- 2 - <http://shehr.persiangig.com/iran.pdf>.
- 3 - <http://www.irna.com/en/head/020316230512.ehe.shtml>

